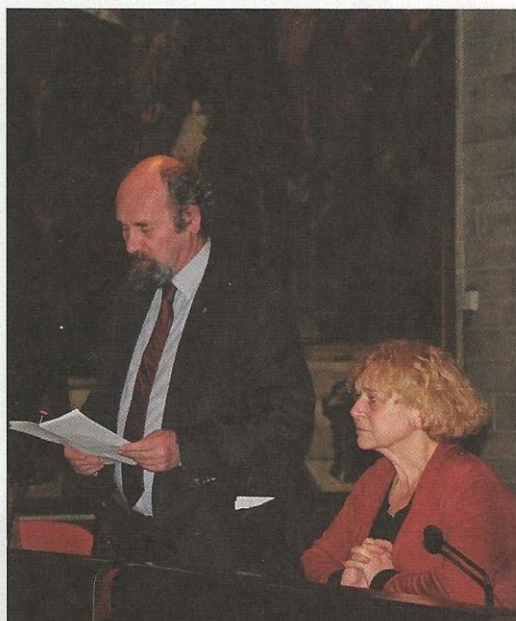

INHOUD

15 jaar Salsa!	1
Colofon en praktische informatie	2
Achter de schermen van het stadsarchief: interview met Elke Abbeloos	3
Ja, ik wil. Maar niet echt... Tussen geweld en romantiek in vijftiende-eeuws Leuven	4
Een indrukwekkend pleidooi voor sociale huisvesting (I)	6
Uitgelicht: Foto in de kijker	8

Blijf via onze website www.salsa-archief.be op de hoogte van alle activiteiten van SALSA! en volg het laatste nieuws over het stadsarchief via de facebookpagina www.facebook.com/stadsarchiefleuven

SALSA! vzw

Samen Actief voor het Leuven StadsArchief SALSA! Nieuwsbrief is een driemaandelijks nieuwsbrief, uitgegeven door SALSA! vzw, de Vriendenkring van het Leuven Stadsarchief. Het abonnement is inbegrepen in de lidmaatschapsbijdrage voor de vzw.

15 jaar Salsa!

Beste leden,

met het ingaan van 2020 breekt voor ons een bijzonder jaar aan: Salsa! bestaat namelijk vijftien jaar! Onze vriendenkring werd destijds op 18 januari 2005 boven de doopvont gehouden met het uitdrukkelijke doel om het stadsarchief te ondersteunen en zijn werking en rijke archiefbezit bekend te maken bij een breder publiek. Als naam werd gekozen voor het speelse en zwierige 'Salsa!', dat staat voor 'Samen Actief voor het Leuvense Stadsarchief!'. Het is een naam die doelbewust contrasteert met het karikaturale beeld van een stoffig archief. Want als er iets is wat de afgelopen vijftien jaar is gebleken, dan is het dat het Leuvense stadsarchief en zijn voltallige personeel bruist van enthousiasme, ondernemingszin en een grote passie voor het verleden. Het interview met administratief medewerkster en depotverantwoordelijke Elke Abbeloos verderop in deze nieuwsbrief toont dat eens te meer aan.

De eerste realisatie van het bestuur van het pas opgerichte Salsa! was de lancering van de nieuwsbrief: het eerste exemplaar verscheen in april 2005, kort voordat het geboortefeest van onze vriendenkring werd gevierd in aanwezigheid van toenmalig burgemeester Louis Tobback. Nog in december datzelfde jaar verscheen het eerste Salsa!-cahier over de genese van de Leuvense Sint-Pieterskerk – het eerste exemplaar in een reeks van studies over de Leuvense geschiedenis die steunen op bronnen die bewaard worden in het stadsarchief. De organisatie van wandelingen, lezingen en andere activiteiten voegden al snel extra 'pit' aan de werking van Salsa! toe. Nu, vijftien jaar, vijftien cahiers, zestig nieuwsbrieven, zeven archiefchampagnes, een klerkenbier en talloze wandelingen, lezingen en boekenverkopen later, kijken we met trots terug op het afgelegde traject. We zijn jullie, onze leden, ook bijzonder dankbaar voor jullie steun en enthousiasme voor onze projecten doorheen de jaren. Later dit jaar willen we dan ook samen met jullie ons vijftienjarig bestaan feestelijk vieren! Meer info volgt in de komende nieuwsbrieven.

Met de lancering van de laatste twee archiefchampagnes, de organisatie van de Salsa!-dag en een stadswandeling, alsook de voorstelling van twee nieuwe publicaties hebben we er een druk jaar opzitten. Foto's van deze evenementen kunnen jullie steeds op onze website raadplegen (<https://salsa-archief.be/salsa-in-beelden>). De verkoop van onze recentste publicatie, *Vensters op Leuven. Een geschiedenis*, verliep zo vlot dat we al enkele weken na de voorstelling ervan in december 2019 aan een herdruk toe waren. Ondertussen hebben vijfhonderd nieuwe exemplaren hun weg gevonden naar het stadsarchief, Museum M en bijna alle Leuvense boekhandels. Een nieuw cahier over de huisvesting van arbeiders in de negentiende- en twintigste-eeuwse Bulenswijk en Muurkruidstraat van de hand van Luc Minten is reeds in voorbereiding. In afwachting van dit cahier introduceert Jaak Brepoels u alvast in deze en de volgende nieuwsbrief in de levensomstandigheden in de Leuvense 'gangetjes' in die periode.

Het stadsarchief organiseert dit jaar een nieuwe reeks

archieffbrunches, ditmaal rond het prikkelende thema *Alle wegen leiden naar Leuven*. Noteer alvast **21 maart** (wegverkeer), **6 juni** (luchtverkeer), **5 september** (waterverkeer) en **5 december** (treinverkeer) in je agenda om niets te moeten missen van de boeiende verhalen en de heerlijke buffetten die eraan zitten te komen! Het stadsarchief zal binnenkort per mail verdere informatie verspreiden over de locaties en sprekers. Inschrijvingen verlopen enkel via het stadsarchief. Vergeet op die gelegenheden zeker je Salsa!-lidkaart niet, want als lid van onze vriendenkring krijg je 5 euro korting op de brunches (€15 i.p.v. €20 p.p.). Verder kijken wij uit naar de twintigste **Erfgoeddag**, die dit jaar het volledige weekend van 25-26 april zal beslaan en in het teken staat van de nacht. Op **zondag 26 april** kan je terecht in het stadsarchief voor een expo over Leuvense almanakken van de zeventiende tot de negentiende eeuw. Deze drukwerkjes, opgebouwd rond een kalender, waren bijzonder populair en geven via onder meer lijsten van kerkelijke feestdagen, kermissen en markten, verhaaltjes, verzen, medische tips, astronomische observaties en astrologische voorspellingen een inkijk in het dag- en nachtleven van de gewone man in deze eeuwen. De expo (10 tot 18u) biedt een overzicht van interessante kalenderweetjes. Van 14 tot 17u30 is er aansluitend ook de gezinsworkshop *Druk jouw almanak*, waarbij je met het hele gezin een eigen almanak kan maken. Wie graag ook een kijkje neemt achter de schermen van het stadsarchief, kan er om 11u en 15u terecht voor een rondleiding.

Tot slot herinneren we jullie graag nog even aan de betaling van het **lidmaatschap** voor 2020. Je lidmaatschap van 2019 is nog tot en met de eerste archieffbrunch geldig, maar vervalt nadien. Wil je ook na 21 maart 2020 genieten van de voordelen van je Salsa!-lidmaatschap, dan nodigen we je graag uit om via overschrijving van 20 euro (gewoon lid) of 40 euro (steunend lid) op het rekeningnummer BE93 0682 4207 7267 je lidmaatschap te vernieuwen. Vermeldt bij de overschrijving ook je naam en mailadres, zodat we je steeds op de hoogte kunnen houden van onze activiteiten.

Heel graag tot op één van deze activiteiten, en veel leesplezier!
Valerie Vrancken, bestuurslid Salsa!

COLOFON

Redactie | Gilbert Huybens, Gustaaf Janssens,
Valerie Vrancken (eindredactie)
Redactieadres | Stadsarchief Leuven
Verantwoordelijke uitgever | Michel De Witte,
Papenstraat 21, 3350 Neerlinter
Beeldmateriaal | Stadsarchief Leuven, Fernand
Bertrand, Elke Abbeloos, OCMW-archief Leuven,
British Library, Metropolitan Museum of Art, The
Paul Getty Museum
Druk | Drukkerij De Bie, Duffel
Vormgeving | Atelier A - www.atelierannelies.be

PRAKTISCHE INFORMATIE SALSA! VZW

website | www.salsa-archieff.be
e-mail | salsaarchieff@gmail.com
adres | Stadsarchief Leuven
Rijschoolstraat 4/001, 3000 Leuven
Bestuursleden | Jules Audiens, Fernand Bertrand,
Jaak Breppeels, Michel De Witte, (voorzitter en
penningmeester), Koen Dobbelaere, Hendrik
Ollivier (secretaris), Carine Vanderwegen, Valerie
Vrancken
Erevoorzitter | Gustaaf Janssens

Lid worden? U kan lid worden van SALSA! vzw door
overschrijving van €20 (voor gewone leden) of €40
(voor steunende leden) op volgend rekeningnr.:
IBAN BE93 068-2420772-67. Dit lidgeld omvat de
driemaandelijkse nieuwsbrief, mogelijkheid tot
aankopen van de eigen publicaties met korting
en gratis toegang tot de activiteiten van de
vriendenkring.

Stadsarchief Leuven
Rijschoolstraat 4/001, 3000 Leuven
Tel. 016/27 42 22
archieff@leuven.be
De leeszaal is open op dinsdag en woensdag van 9u
tot 13u en op donderdag van 9u tot 19u.

ISSN: 2593-6212

Achter de schermen van het stadsarchief: interview met Elke Abbeloos

In de rubriek 'Achter de schermen' stellen we u graag voor aan bekende en minder bekende gezichten die zich dagelijks inzetten voor de goede werking van het stadsarchief. In deze nieuwsbrief laten we Elke Abbeloos aan het woord, sinds jaar en dag een van de vaste waarden van het stadsarchief. Als administratief medewerkster en halftijds depotverantwoordelijke combineert ze een divers takenpakket met de zorg voor de goede bewaring van de archiefbescheiden in het depot.

Kunt u kort uitleggen wat uw functie precies inhoudt?

Kort? Oei! Achter de schermen van het Stadsarchief wordt dagelijks erg veel basiswerk verzet. Als administratief medewerker bestaat mijn takenpakket uit de typische batterij administratieve besommingen. Daarnaast heb ik mij de afgelopen vijftien jaar via allerlei opleidingen, werkgroepen en heel veel lees- en studiewerk gespecialiseerd in het behoud en beheer van archief. Als depotverantwoordelijke zorg ik dus voor de goede bewaring van onze collecties en probeer ik te voorkomen dat een klein mankementje uitgroeit tot een dure calamiteit. Daarnaast probeer ik voor elk stuk de juiste bewaarmethode en verpakking te voorzien, en het depot te vullen op de meest efficiënt mogelijke manier. Dat is vaak een enorm gesleur met dozen en registers, maar de plaatswinst is aanzienlijk. Ook de opname van de jaarlijks ca. vierhonderd nieuwe archiefdozen die worden overgedragen vanuit de stadsdiensten en het afstoten van wat weg mag valt onder mijn zorg.

Als ancienne heb ik veel mensen zien komen en gaan: tijdelijke werknemers, jobstudenten, stagiairs... Omdat ik het archief en de archiefwerking zeer goed ken, wordt er vaak op mij beroep gedaan om hen in te werken en waar nodig bij te sturen. Het is soms wel frustrerend om altijd opnieuw te moeten herbeginnen, en bovendien blijft de kennis van het archief juist door het tijdelijke karakter van die betrekkingen beperkt. Ik zou liever wat meer gestructureerd met mensen kunnen samenwerken, om zodoende belangrijke stappen voorwaarts te kunnen zetten. Soms krijg je wel het gevoel dat je symptomatisch bezig bent. De omvang van het archief is aanzienlijk, dat wordt helaas soms onderschat.

Hoe bent u bij de stad Leuven als werkgever terecht gekomen?
Via een examen, lang geleden, op een koude zaterdagochtend.

Wat vindt u het mooiste aspect aan het werken in een archief?
Het mogen zorg dragen voor wat door onze vele voorgangers nagelaten werd – vaak met zoveel toewijding, ijver en nauwgezetheid opgesteld – en ervoor te zorgen dat dat ongeschonden bij mijn hedendaagse medeburgers én bij onze nakomelingen terechtkomt. Als uitgeweken Brusselaar en dus Brabander in hart en nieren, is het wel speciaal om zo lijfelijk in contact te mogen komen met dit eeuwenoude fysieke geheugen in het hart van Europa. En beseffen dat er vlak in de buurt zoveel rampen, branden en oorlogen hebben gewoed, alsof het archief onverschillig bleef.

Is er een bepaald archiefstuk of -bestand dat u bijzonder nauw aan het hart ligt?

Zonder twijfel: het oudste en het jongste stuk, en alles daartussenin. Menselijke samenlevingen zijn toch wonderbaarlijk, nee? Dat honderden, duizenden jaren doorgedreven organiseren van ons doen, ons laten en ons handelen, en dat generatie op generatie overnemen en verbeteren, ik vind dat straf. Zonder schrift, en zonder archiefwerking (!), hadden we al deze kennis hoogstens mondeling en in rijmverzen kunnen overdragen.

Hoe en wanneer hebt u uw passie voor geschiedenis en archieven ontdekt?

Goh, ik heb vele passies hoor. Alleen computers vind ik maar lastige dingen. Ik ben heel erg geboeid in het begin van de dingen. In mij schuilt een gemankeerde sterrenkundige die had willen kijken hoe de wereld ontstond, een bioloog die had willen onderzoeken hoe het leven op gang kwam, of een letterkundige die had willen onderzoeken wie het oerverhaal schreef, en vooral waarom. Ik voel mij heel vaak betoverd bij het aanschouwen van wat daarvan overblijft en dus nog altijd tastbaar is. Het begin van de geschiedenis is het moment waarop het eerste archiefstuk werd gemaakt. De idee dat alles met alles samenhangt en alles met alles is verbonden, wordt letterlijk tastbaar in een archief. Dat vind ik een heel fijn en geruststellend gevoel.

Ja, ik wil. Maar niet echt...

Tussen geweld en romantiek in vijftiende-eeuws Leuven

In 1396 vaardigde het Leuvense stadsbestuur een ordonnantie uit tegen schaking. Schaking was een fenomeen waarbij mannen vrouwen meenamen, al dan niet tegen hun wil, om met hen te trouwen zonder de toestemming van hun familie.

Sinds de Kerk het in de twaalfde eeuw in principe mogelijk gemaakt had om enkel te trouwen op basis van wederzijdse instemming, hadden wereldlijke overheden niet stilgezeten. Uit angst voor huwelijken zonder ouderlijke toestemming stelden vorsten en stadsbesturen in laatmiddeleeuws Europa nieuwe wetten op tegen schaking, de stap die dikwijls aan een geheim huwelijk vooraf ging. Dat ook de stad Leuven deze trend volgde, maakt de bovengenoemde ordonnantie duidelijk. Schakers moesten zonder pardon een strafbedevaart naar het ver gelegen Cyprus ondernemen. De wettekst voegt een interessante bepaling toe: zo werd gesteld dat de schaker in alle gevallen bestraft diende te worden, zelfs als de geschaakte vrouw voor de schepenen van de stad verklaarde dat alles met haar instemming gebeurd was. Naar welke praktijk ver-

wijst deze zin? Wat betekende de instemming van geschaakte vrouwen? En kon die inderdaad een verschil maken in bestraffing, althans vóór de uitvaardiging van deze ordonnantie?

Vrijewilsverklaringen en hun mogelijke effect

De bepaling in de wettekst verwijst wel degelijk naar een relatief veelvoorkomende praktijk in laatmiddeleeuws Leuven. De dikke schepenregisters van deze stad herbergen talloze opmerkelijke akten van vrijwillige rechtspraak waarin geschaakte vrouwen het woord nemen. Zo ook Heylwijgh, de dochter van Claes Vanderlynden. Heylwijgh verscheen op 30 juni 1453 voor de schepenen van de stad om er te verklaren dat ze uit vrije wil was meegegaan met haar schaker Joese Eemond de Jonge: *[Heylwijgh] heeft openbairlic hoirs moets vrijts willen, ongehacht ende ongehouden gekend ende geleden dat zij hoirs goets moets willen ewech gegaen waere met Joese Eemond den Jongen uut rechter liefden ende om den voorscreven Joese na staet der heiliger Kercken te truwene*. Volgens de akte zei Heylwijgh dus dat ze uit

vrije wil en uit ware liefde met Joese meeding om met hem te huwen. De schepenakten die de vrijwilligers van het Itinera Nova-project ontsloten hebben, onthullen voor de periode tussen 1383 en 1461 meer dan zestig gelijkaardige akten. Het is opmerkelijk dat geschaakte vrouwen doorheen de vijftiende eeuw hun instemming voor de schepenen van Leuven bleven verklaren, ook al bepaalde de ordonnantie uit 1396 dat dergelijke verklaringen voortaan geenszins aanleiding mochten geven tot het uitblijven van een bestraffing voor de schaker. Had deze wettekst dan niet het gewenste effect?

Een blik op andere bronnen, namelijk de rekeningen van de schout van Leuven die vandaag bewaard worden in het Algemeen Rijksarchief te Brussel, leert ons dat deze verklaringen na 1396 nog steeds een impact konden hebben op de strafmaat voor schakers. Deze rekeningen geven een overzicht van de inkomsten en uitgaven van de schout, die de hertog vertegenwoordigde in Leuven en instond voor de openbare ordehandhaving in het Leuvense kwartier. Zijn rekeningen bevatten boetes die misdadigers betaalden, maar ook de kosten die bijvoorbeeld de executie van terdoodveroordeelden met zich meebracht. Eén vrijewilsverklaring uit Leuven, namelijk die van Elisabeth Leydens uit 1408, kan *gemacht* worden met een akte over de bestraffing van deze zaak in de schoutsrekeningen. Zo weten we dat Elisabeth de Leuvense schepenen op 22 februari vertelde dat ze uit vrije wil meeding met Jan Uter Helcht. Desondanks confisqueerde de schout Elisabeths bezittingen na haar schaking, en nam hij Jan en zijn medeplichtigen gevangen. Aangezien de schout geen getuigen kon vinden die Elisabeth hadden horen roepen – destijds een belangrijk bewijs voor geweld – maanden de Leuvense schepenen hem aan om de schakers vrij te laten. In dit geval leidde de verklaring van vrije wil van Elisabeth dus wellicht tot vrijspraak voor de daders.

Af en toe duiken er nog schakingen op die omwille van hun vrijwillig karakter niet of milder werden bestraft. Ondanks de Leuvense wettekst golden gewelddadige schakingen en 'vrijwillige' schakingen, ook wel verleidingen genoemd, als twee verschillende misdrijven die doorgaans

Huwelijksceremonie. De priester brengt de rechterhanden van het koppel samen en vraagt hen om hun geloften uit te spreken. Dit gebaar symboliseerde de vrije instemming van beide partners die zo essentieel was in het canoniek recht (Londen, ca. 1360-1375 – British Library, Royal Collection, 6 E VI, fol. 375)

Een echtpaar bezoekt een goudsmid en koopt een trouwring. In de spiegel op de toonbank zien we een ander koppel dat van buitenaf naar de zaak kijkt (Petrus Christus, Een goudsmid in zijn winkel, 1449, olieverf op paneel – The Metropolitan Museum of Art, New York)

anders bestraft werden. Indien de geschaakte vrouw te kennen gaf dat zij aan de schaking had meegewerkt en wilde trouwen met de schaker, zagen de autoriteiten vaak geen reden om ernstig te bestraffen. De wetgeving gold dan ook vooral als een waarschuwing om schaking en stiekeme huwelijken te ontmoedigen.

Haers dancks ende haers wille: hetzelfde als vrije keuze?

Middeleeuwse bronnen categoriseren schakingen telkens als 'met haar wil' of 'tegen haar wil'. Het idee van de vrijwillige schaking heeft aanleiding gegeven tot heel wat discussie onder historici over het laatmiddeleeuwse huwelijk. In de middeleeuwen was het huwelijk in de eerste plaats een familiale aangelegenheid waarbij praktische en financiële bezorgdheden primeerden. De schaking en het vrije huwelijksrecht boden jongeren echter een manier om te ontsnappen aan de bemoeienissen van hun familie en hun eigen partner te kiezen. Verschillende historici zagen in schakingen *haers dancks ende haers wille* dan ook het bewijs dat affectie en vrije partnerkeuze al in de middeleeuwen belangrijk waren. Maar impliceert een vrijewilsverklaring automatisch dat de geschaakte vrouw in kwestie vrij haar partner koos en haar eigen huwelijk en toekomst bepaalde?

Verschillende zaken suggereren sterk dat dat niet het geval was en dat historici vandaag voorzichtig moeten zijn met het interpreteren van deze vrijewilsverklaringen vanuit moderne waarden en ideeën over individualiteit en vrije keuze. Ten eerste was de instemming van vele vrouwen wellicht eerder een negatieve dan een positieve keuze. Schaking werd

in de middeleeuwen geassocieerd met onzadigheid en verkrachting. Geschaakt worden bracht dus heel wat schaamte met zich mee. De maagdelijkheid en eerbaarheid van de vrouw stonden ter discussie waardoor een geschikte huwelijkspartner aantrekken niet meer evident was. Dikwijls was een huwelijk met de schaker dan ook de beste oplossing, ook al had de vrouw zo'n huwelijk in normale omstandigheden niet gewenst. Ten tweede konden schakers, maar ook familieleden, behoorlijk wat druk uitoefenen op geschaakte vrouwen om hun instemming te verklaren. Deze verklaringen waren immers vooral voordelig voor de schaker die bestraffing hoopte te vermijden. Ook familieleden konden het meisje aanmanen om haar instemming te verklaren en met de schaker te trouwen om de familie-eer te redden. In de middeleeuwen schaadde de schaking immers niet enkel de eer van het slachtoffer maar ook die van haar familieleden.

Ten derde zijn deze vrijewilsverklaringen net als andere juridische bronnen gevaarlijke documenten om als uitgangspunt te nemen in het historisch onderzoek. Hoewel ze inderdaad doen uitschijnen dat deze vrouwen er ge-

ëmancipeerd met hun lief vandoor gingen, verbergen deze korte akten heel wat emoties, overwegingen en discussies tussen en binnen families. Deze akten zijn strategische juridische verklaringen die dienden om bestraffing te vermijden en het huwelijk tussen de schaker en geschaakte te legitimeren. Het zijn geen emotionele persoonlijke uitdrukkingen van vrijgevochten vrouwen. Onderzoekers moeten zich bewust zijn van de discrepantie tussen de historische realiteit en het juridisch discours, waarnaar dikwijls wordt verwezen als *legal fiction* of juridische fictie. De Leuvense vrijewilsverklaringen impliceren dus niet automatisch dat laatmiddeleeuwse vrouwen in deze stad het vrije huwelijksrecht massaal aanwendden om hun eigen partner te kiezen.

Meer lezen?

Haemers J., Bardyn A. & Delameillieure C. (red.), *Wijvenwereld. Vrouwen in de middeleeuwse stad*, Antwerpen, 2019.

Middeleeuwse afbeelding van de mythische schaking van Helena door Paris die haar mee naar Troje voert (Gent, ca. 1475 – The J. Paul Getty Museum, Ms. Ludwig XIII 5, vi (83.MP.148.1), fol. 114v)

Een indrukwekkend pleidooi voor sociale huisvesting (I)

Inspecteurs van het Bureau van Godshuizen en Weldadigheid onderzochten in 1914 de leefsituatie in de Leuvense gangetjes. In een zeer gedetailleerd 54 pagina's tellend verslag stelden zij hun bevindingen in juni dat jaar voor aan de bestuursleden van het Bureau. Dit verslag maakt deel uit van een archiefbundel die recent door het OCMW-archief aan het stadsarchief werd overgedragen.¹ In deze en de volgende nieuwsbrief schetsen we aan de hand van dit dossier de levensomstandigheden in de gangetjes in het begin van de twintigste eeuw, en gaan we na welke invloed deze bevindingen hadden op het sociaal huisvestingsbeleid van de stad.

De oorsprong van de negentiende-eeuwse gangetjes

Door haar typische stadsstructuur met een geconcentreerde bewoning binnen de eerste stadsmuur en lintbebouwing langs de invalswegen, kende Leuven al vrij vroeg een ruimtelijke scheiding tussen arm en rijk: de burgerij bewoonde het centrum, de

invalswegen en de vesten, terwijl de minder gefortuneerden in gangetjes en achterbouwen buiten de oude ringmuur en achter de aanloopstraten ten prooi vielen aan gangetjesmelkers. Het waren vaak neringdoeners met wat spaargeld, die snel begrepen hoe je een flinke stuiver kon verdienen door kleine, vuile, vochtige krotten te verhuren aan 'nieuwkomers': zij die de miserie en het overaanbod aan werkkrachten in de landbouw ontvluchtten en naar de stad afgezakt kwamen in de hoop daar werk te vinden. Binnenvelden of achterliggende velden werden volgestouwd met kleine huisjes bestaande uit hooguit twee kamers zonder voorzieningen, zonder *huiske* of WC, tenzij op de gemeenschappelijke koer.

Cholera (1832-1833; 1849; 1866), tyfus (1848) en pokken (1871) joegen als vernietigende orkanen doorheen de dichtbevolkte gangetjes en troffen meer dan duizend slachtoffers. Niet alleen epidemieën, maar ook andere rampen zoals de strenge hongervinter (1855) – met tientallen doden en watersnood – loerden om de hoek in de lagere gedeelten van de stad. In 1891 zette een overstroming, veroorzaakt door een plotse dooi, zowat 2300

woningen blank. De wolkbreuk van 1906 herschiep de benedenstad in een grote modderpoel. De epidemieën hielden de bouw van nog meer gangetjes in de daaropvolgende decennia echter niet tegen. Meer nog: het stadsplan Laenen bood eigenaardig genoeg nieuwe mogelijkheden om gangetjes aan te leggen in de binnengebieden van nieuwe straten. De bittere armoede en vooral het gebrek aan drinkbaar water werd geregeld aangekaart in de jaarlijkse verslagen van de medische commissie aan de gemeenteraad. Gangetjes en krottenwijken onttrokken de armoede dan wel aan het zicht van de rijkere Leuvenaars, maar behoedden hen niet van de hygiënische en maatschappelijke bedreiging voor het eigen wel en wee die ervan uitging.

Toch kwam de sanering nauwelijks op gang, omdat de gangetjesmelkers niet geneigd waren om van hun opbrengsten af te zien. Het stadsbestuur kon zich het moeilijk veroorloven deze cijnskiezers voor het hoofd te stoten. Pas in 1865 begon de stad aan saneringswerken in de ongezondste wijken (Prinsenhof, Elzaswijk, Slachthuiskwartier) door het beheer van de aangelegde wegen of steegjes – vaak onbegaanbare modderpoelen – over

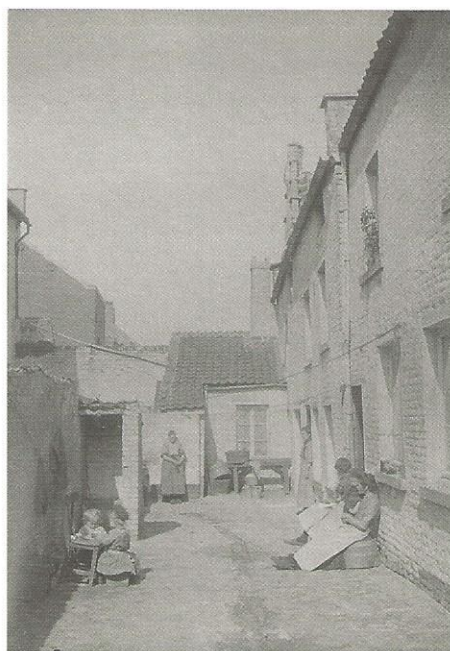
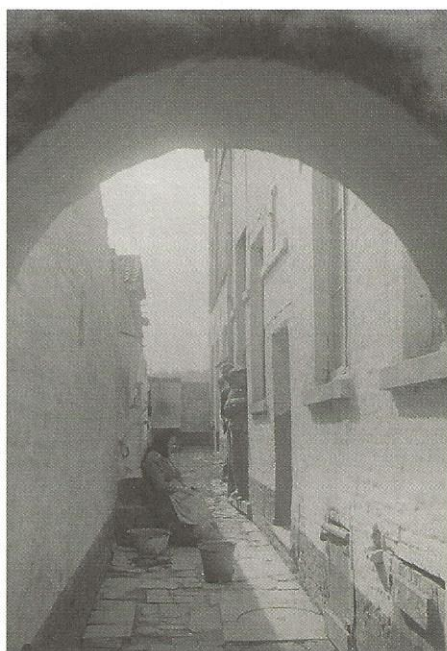
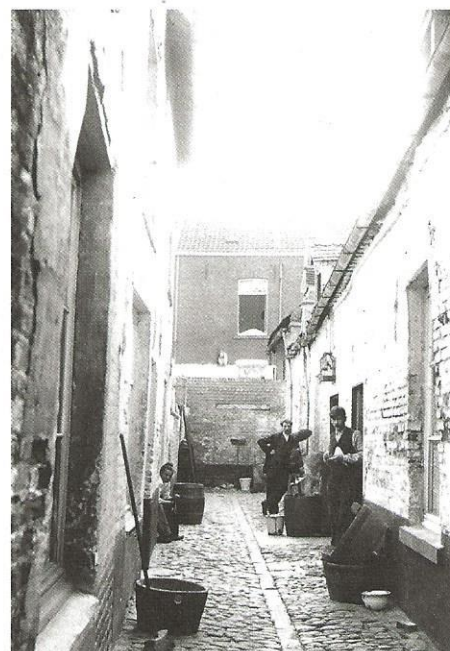

Foto van de Groefgang uit het verslag van het Bureau (OCMW-archief)

De Hoorngang (OCMW-archief)

De Smoutmolengang (OCMW-archief)

te nemen. De eigenaars dienden verbeteringswerken uit te voeren en de stad zorgde voor bestrating en riolering. Er kwamen reglementeringen over vuilnishopen, aflopen voor afvalwater en het verplichte kalken van de huisjes. Toch had ook die sanering een donkere kant: de stad werd opgekuist, maar op de vrijgekomen gebieden hoorden geen armen thuis. De oorspronkelijke bewoners van gangetjes en stegen kwamen in nieuwe getto's terecht. Meer nog: in het decennium na de cholera-epidemie in 1866 werden meer dan dertig gangetjes bijgebouwd. Mieke De Cooman telde in 1880 144 gangen, waarin naar schatting zo'n 4500 mensen woonden of ongeveer 13 % van de bevolking.² De aanleg van nieuwe gangen werd pas in 1890 verboden. In 1910 waren er nog.

Het Weldadigheidsbureau kreeg als eerste te maken met de gevolgen van de erbarmelijke huisvesting van de arbeidersbevolking. Zo moest het bureau vaak opdraaien voor bv. de huurachterstal van de krotbewoners. Pogingen om zelf woningen te bouwen werden lange tijd tegengehouden door de privésector die op die markt geen concurrentie van openbare instellingen duldde. Pas in 1889 werd de eerste huisvestingswet gestemd, die het spaarzame arbeiders mogelijk maakte om met een goedkope lening van de ASLK een huis te kopen. Het Weldadigheidsbureau ging aan de slag met woningen aan de Tiensepoot, in de Deken-, De Bayo- en Kaboutermans-, de Bankstraat en aan de Tervuursevest en in veelzeggende straten zoals de Spaarzaamheids- en de Weldadigheidstraat. Eind 1909 viel de activiteit stil. De kans om een dergelijk huis te kopen was uiteindelijk alleen bereikbaar voor beter verdienende arbeiders en bedienden, die een behoorlijk appeltje voor de dorst opzij konden leggen. De gangetjesbewoners, die met moeite het einde van de maand haalden, bleven in de kou staan.

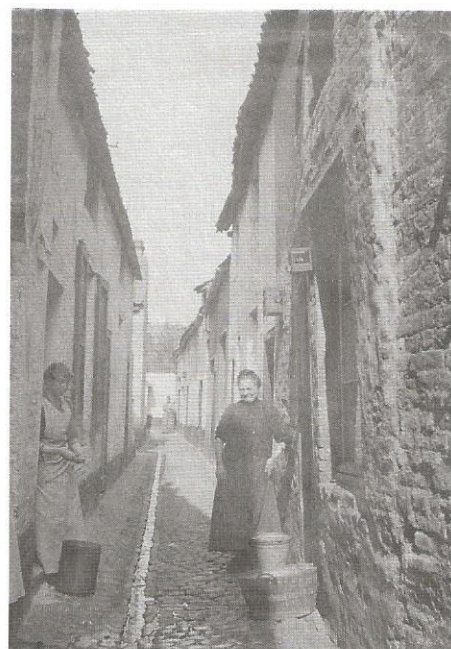
² Mieke De Cooman inventariseerde in haar eindverhandeling alle Leuvense gangetjes: De Cooman M., *De Leuvense gangen*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling KU Leuven, departement aard- en omgevingswetenschappen, 1980. Het Leuven Historisch Genootschap beschreef in haar driemaandelijks nieuwsbrief nrs. 54-62 (1 oktober 2017-1 juli 2019) in zes buurtwandelingen de Leuvense gangen en beluiken.

Een onthullend onderzoek

In 1914 gingen de inspecteurs van het Bureau op pad in twaalf gangetjes, samen goed voor 112 huisjes en 483 inwoners.³ Van elke bezochte gang werd een uitvoerig verslag gemaakt samen met een foto. De keuze van de gangetjes gebeurde lukraak. Met enig voorbehoud mogen we aannemen dat de aangetroffen leefsituatie voor alle gangetjes kan gelden en bijgevolg voor ruim 5000 inwoners van de benedenstad.

Het lijvige rapport laat zich moeilijk samenvatten, maar we doen een poging. Gangetjes waren gegroepeerd rond een binnenplaats of koer, of aaneengesloten aangelegd in een doodlopende steeg. De helft van de huisjes had slechts een gevelbreedte van 1,3 tot 2 meter, de anderen waren niet veel breder bemeten. Het zonlicht drong maar enkele uren per dag door. Een schaarse private buitenruimte besloeg slechts enkele vierkante meter. Ruim de helft van de onderzochte woningen had een oppervlakte schommelend tussen de 20 tot 25 m². Twintig procent van de huisgezinnen moest overleven met minder ruimte. Slechts drie van de onderzochte gezinnen hadden het wat ruimer. Bewoners leefden meer op de koer dan het binnenshuis en de meeste huisjes telden slechts een verdieping. De hoogte van het gelijkvloers varieerde van 2,5 tot 3,5 meter. De eerste verdieping van 2,30 tot 3m. De huisjes waren zuinig witgekalkt om de vervallen staat van de vochtige muren te verhullen. De enige verluchting gebeurde langs de deur, vensters en soms spleten in de muur. In de winter werd de was binnen te drogen gehangen. Alle gangen samen telden slechts 26 publieke toiletten. Slechts drie woningen beschikten over een toilet binnenshuis. De afwatering gebeurde naar de openbare riolering en tot emmertjes in gebruik werden genomen, werd het afval gewoon op straat gekieperd. Hoe dan ook konden de rioolputjes nauwelijks regen- en huishoudelijk afvalwater slikken, waardoor veel water tussen de kasseien bleef staan met de nodige geurhinder. Voor drinkbaar water waren de inwoners aangewezen op de publieke pompjes,

³ Het betrof de Verbrande Poortgang, Zwartpoelgang, Loogang, Voergang, Tarweschoofgang, Pluimgang, Hoorngang, Tvenaarsgang, Smoutmolengang, 's Hertogendaalgang, Volmolengang en de Groefgang.

De Tvenaarsgang (OCMW-archief)

vaak ver verwijderd van de woningen. In de zomer werd het gebruik beperkt en moesten de bewoners nog een eind verder. De verwarming gebeurde door met steenkool verwarmde Leuvense stoven, de verlichting met petroleumlampen.

De meeste huishoudens beschikten over twee kamers, maar 39 huishoudens (waarvan 19 alleenstaanden) enkel over een ruimte. Meer dan twee kamers was uitzonderlijk. Al de onderzochte woningen hadden samen 247 kamers, met een oppervlakte variërend van 7,40 m² tot 25 m².

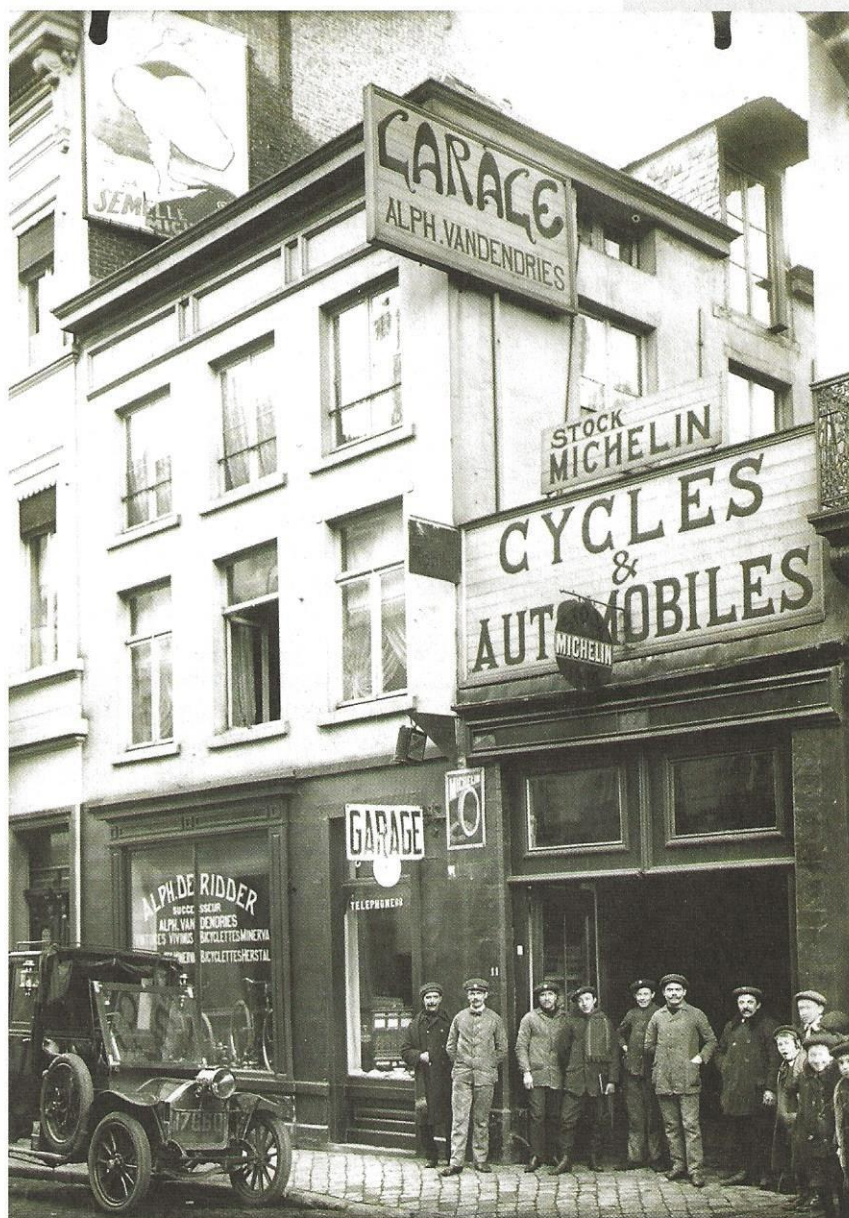
Van de 127 gezinnen hadden 28 geen kinderen. De 99 overige hadden er samen 122 die in een kamer vaak in een bed sliepen. In slechts zeven gevallen sliepen jongens en meisjes afzonderlijk. 75 jonge kinderen en 17 tieners sliepen in dezelfde kamer als hun ouders, waarvan resp. 46 en 11 in hetzelfde bed als hun ouders. De verslaggever voegt er veelbetekenend aan toe: *Tout commentaire ne pourrait qu'affaiblir la pathétique éloquence de ces faits*. Achter de cijfers stond een voor de bewoners grauwe werkelijkheid, alsof de schaarse sociale vooruitgang van de voorbije decennia in de gangetjes tot stilstand was gekomen.

Vóór 1914 was in het begin van de Leopold Vanderkelenstraat, aan nr. 11 (dit huisnummer komt nu wellicht overeen met de panden 11 en 13) garage Alphonse Vandendries gevestigd. Vandendries was de opvolger van Alphonse De Ridder en handelde in fietsen en auto's. Doos 21 van de *Verzameling van Eugène Sprengers* (Stadsarchief Leuven) bevat een prentbriefkaart en een moderne afdruk van een foto waarop de voorgevel en het personeel van de garage te zien zijn.

Op een uithangbord ter hoogte van de pancarte met daarop "Cycles et automobiles" is na sterke vergroting "Stock Michelin 1914" leesbaar. Vermoedelijk is de foto dus in 1914 genomen. Op de gevel en op de winkelramen lezen we: "Garage Alph. Vandendries", "Stock Michelin", "Cycles et automobiles", "Alph. De Ridder Successeur Alph. Vandendries", "Voitures Vivinus", "Bicyclettes Minerva", "Bicyclettes Herstal" en het telefoonnummer "88". In het uitstalraam staan fietsen.

Vóór het pand staat een kleine auto. Het type konden we niet achterhalen. De wagen lijkt nog sterk op een koets. De bestuurder zit in open lucht. De passagiers nemen achter hem in een gesloten ruimte plaats. Aan beide zijkanten van het koetswerk is er een lantaarn. Op de radiator vóór de motor is één koplamp gemonteerd.

Uit een archiefdossier (SA Leuven, *Modern Archief*, nr. A. 11.6672a) blijkt dat A. Vandendries eind november 1906 aan de Stad Leuven toelating vroeg om op de binnenplaats van het pand 500 liter benzine in vaten op te slaan. Ten gevolge van een openbaar onderzoek waarbij 570 omwonenden werden geraadpleegd, kwamen vijf bezwaarschriften binnen. Op vraag van het provinciebestuur nam Vandendries veiligheidsmaatregelen, waarna hij (na controle door de stad) de

benzine mocht opslaan.

De garage ontsnapte eind augustus 1914 niet aan de door de Duitsers aangestoken 'brand van Leuven'. Het feit dat er op de binnenplaats toen vermoedelijk 500 liter benzine was opgeslagen, heeft de vuurzee wellicht aangewakkerd.

Nieuwsbrief

jaargang 16 - nr. 1 | maart 2020

salsa samen actief
stadsarchief leuven